

KOJA PRAVNA I ODGOVORNA LICA MOGU BITI ODGOVORNA ZA KRIVIČNA DELA?

REZIME: U fazi donošenja Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Republike Srbije postavilo se i pitanje isključenja i ograničenja odgovornosti pojedinih pravnih lica, uključujući tu i državu i druge državne organe. Isto se samo nadovezalo na već postavljeno istovetno pitanje prilikom unošenja u odredbu člana 31. Krivičnog zakonika Crne Gore odredbe o odgovornosti pravnog lica za krivično delo.¹ Pitanje je postavljeno izraženom dilemom, da li se ovakvom odredbom stvaraju uslovi za ponovno uvođenje krivične odgovornosti države?²

Nesporna je činjenica da deliktne radnje pravih lica vrlo često imaju nesaagledive štetne posledice. To ukazuje na potrebu da se na ove radnje reaguje i kaznenim sankcijama, što ponovo oživljava jednu od osnovnih dilema u oblasti krivičnog prava: da li pravno lice može biti subjekt krivičnog dela? Specifičnosti pravnih lica predstavljale su skoro nepremostivu prepreku za iznalaženje adekvatnog rešenja u okviru krivičnog prava.³ U pravnoj teoriji nailazimo i na kritičke opaske koje upozoravaju na činjenicu da je krivičnopravna odgovornost pravnih lica i sada kao što je to bio slučaj i ranije, pre jedan deo prekršajnog prava i da odnosi među različitim vrstama odgovornosti nisu još kriminalno-politički dovoljno razrađeni⁴.

* Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu

¹ *Sl. list RCG*, br. 70/03 i 13/04

² Bora Čejović, (2004). Princip nullum crimen, nulla poena sine lege u međunarodnom i domaćem krivičnom zakonodavstvu, Uvodno izlaganje na međunarodnom naučnom skupu na temu ;Primena međunarodnih krivičnih standarda u nacionalnim zakonodavstvima , objavljeno u celini u izd. Beograd Intermexa

³ Zoran Stojanović, (2005). Krivično pravo opšti deo, XI izdanje, Beograd, str. 192

⁴ Vidi Bavcon, (1996). Individual–und Kollektivverantwortung im Strafrecht–Internationales Kolloquium (Tegernsee/ Deutschland, 1-3 Julia 1996), Referat, u: Eser/Huber/Cornils (Izd), Einzeverantwortung und Mitverantwortung im Strafrecht, str. 167 i sledeće.

Ovaj rad je posvećen utvrđivanju pre svega, definicije pojma pravnog lica, koje, kao takvo, može da odgovara za krivično delo po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (Zakon)⁵

Ključne reči: pravno lice, pravno lice kao subjekt krivične odgovornosti, odgovorno lice, odgovorno lice kao subjekt krivične odgovornosti.

Pravna lica kao nosioci deliktne sposobnosti

Pod pravnim licem podrazumevamo organizaciju (grupu ljudi ili drugu društvenu tvorevinu) koja je kao i čovek nosilac prava i obaveza. Pravna lica se formiraju radi ostvarivanja određenih ciljeva. Da bi te ciljeve mogla da ostvaruju, moraju imati odgovarajuću organizaciju i potrebna sredstva.

Pravna lica stiču pravnu sposobnost na osnovu Ustava, zakona ili upisa u odgovarajući registar kod nadležnog organa. Ta sposobnost je ograničena. Pravna lica imaju samo ona prava i obaveze koja su im priznata Ustavom, zakonima i drugim aktima. U tim okvirima ona mogu sklapati ugovore sa drugim pravnim i fizičkim licima.

Pravna lica ne moraju imati poslovnu sposobnost. Njihova poslovna sposobnost zavisi od sposobnosti njihovih organa. Ta sposobnost može biti i ograničena. Takvo ograničenje postoji i u slučaju da je neki drugi organ ovlašćen da daje saglasnost na pravni posao koji je sklopilo pravno lice (član 55. ZOO).

Pojmovi pravnog i odgovornog lica u Zakonu i Krivičnom zakoniku Srbije

Pojmovi pravnog i odgovornog lica utvrđeni su u odredbi člana 5. Zakona na sledeći način:

- 1) Pravno lice je domaći ili strani pravni subjekt koji se po pozitivnom pravu Republike smatra pravnim licem.**
- 2) Odgovorno lice je fizičko lice kome je pravno ili faktički poveren određen krug poslova u pravnom licu, kao i lice koje je ovlašćeno, odnosno za koje se može smatrati da je ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica.**

⁵ Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 97/08.

Odredbe sadržane u ovom članu imaju istu pravnu snagu kao i sve ostale odredbe Zakona što znači da se određen zakonski izraz naveden u ovom članu može primeniti samo u značenju koji je i određen.

Zakonodavac i članu 5. tačka 1 daje jednu vrlo uopštenu definiciju pravnog lica, a u tački 2 definiciju odgovornog lica.

Pravno lice čini određen skup fizičkih lica povezanih zajedničkim interesima radi obavljanja određene registrovane delatnosti u cilju sticanja dobiti. Kako bez njih ne bi mogao da funkcioniše privredni, odnosno društveni sistem, to pravna lica predstavljaju takvu immanentnu realnost da im je od strane države priznat individualitet, odnosno puni pravni subjektivitet.

U pogledu pravnih lica treba imati u vidu pre svega privredna društva. Prema članu 2. Zakona o privrednim društvima.⁶ Privredno društvo je pravno lice koje osnivaju osnivačkim aktom pravna i/ili fizička lica radi obavljanja delatnosti u cilju sticanja dobiti.

Pravne forme privrednih društava u smislu ovog Zakona su ortačko društvo, komanditno društvo, društvo s ograničenom odgovornošću i akcionarsko društvo (otvoreno i zatvoreno). Pored pravnih formi privrednih društava iz stava 2 ovog člana, posebnim zakonom mogu se odrediti i druge pravne forme društava, odnosno preduzeća.

Pošto preduzeće nema pravni subjektivitet, u pravne odnose s trećim licima ulazi nosilac preduzeća – delatnosti. Nosilac preduzeća (delatnosti) može biti pravno lice (trgovačko – privredno društvo) i fizičko lice (trgovac – pojedinac). Prema tome privredno društvo je nosilac preduzeća na koji način ono stiče pravni subjektivitet u kom smislu se i pojavljuje kao nosilac prava i obaveza u pravnom prometu, kao nosilac preduzeća i preduzetne delatnosti koju obavlja određenom namenskom imovinom.

Privredno (trgovačko) društvo kao pravni subjekt i nosilac preduzeća pomoću kog stiče prava i obaveze u pravnom saobraćaju odlikuju nekoliko svojstava. Prvo, privredno društvo je tehnika organizovanja radi zajedničkog obavljanja određene privredne delatnosti. Drugo, privredno društvo je tehnika organizacije preduzeća kao socijetarne forme (pored ove tehnike postoji i tehnika individualne organizacije preduzeća), koja omogućuje odvajanje namenske imovine za preduzeće i laku transmisiju preduzeća putem transmisije članskih prava (akcije, udeli), što ne omogućuje tehnika individualne organizacije preduzeća. Najzad, privredno društvo je tehnika organizacije namenske imovine, koja dira u dogmu jedinstva i nedeljivosti imovine.⁷

⁶ *Sl. glasnik RS*, br. 125/04

⁷ Više: Cozian- Viandier, (1998). *Droit des societes*, Paris, str. 18-21

Od značaja je i odredba člana 8. Zakona o privrednim društvima prema kojoj privredno društvo stiče svojstvo pravnog lica unošenjem podataka o tom društvu u Registar koji se vodi na način propisan zakonom kojim se uređuje registracija privrednih subjekata.

Prema Zakonu o registraciji privrednih subjekata⁸: „Privredni subjekt jeste pravno lice koje obavlja delatnost proizvodnje i/ili prometa robe i/ili vršenje usluga na tržištu radi sticanja dobiti i koje je registrovano u Registru”.

Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela odnosi se samo na pravna lica i odgovorna lica. Preduzetnik u smislu čl. 48 Zakona o privrednim društvima jeste fizičko lice koje je registrovano i koje radi sticanja dobiti u vidu zanimanja obavlja sve zakonom dozvoljene delatnosti, uključujući umetničke i stare zanate i poslove domaće radinosti. S obzirom da je preduzetnik uvek i samo fizičko lice, što znači da nikada ne može biti pravno lice to on i ne može biti subjekt odgovornosti za krivična dela po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

Strani pravni subjekt u smislu člana 5. stav 1 tačka 1 Zakona je strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu u smislu člana 2. stav 1 tačka 1 Zakona o stranim ulaganjima⁹ koje vrši ulaganja u preduzeća ili druge oblike za obavljanje delatnosti u Republici Srbiji, kao i sva strana preduzeća koja imaju status pravnog lica po zakonima zemalja u kojima imaju sedište poslovanja. Privredna društva koja su osnovana u Srbiji od strane stranog pravnog lica imaju status domaćeg pravnog lica s obzirom da su Zakonom o privrednim društvima izjednačena po položaju i statusu sa domaćim privrednim društvima.

Strano pravno lice može biti i koncesionar u smislu Zakona o koncesijama.¹⁰

Strana banka je u smislu čl. 2. stav 2 Zakona o bankama,¹¹ pravno lice sa sedištem van Republike Srbije koje je, u skladu sa propisima države porekla osnovano i u registar nadležnog organa te države upisano kao banka, koje poseduje dozvolu za rad regulatornog tela te države i koje obavlja depozitne i kreditne poslove.

Pravno lice može biti i trgovac u smislu čl.1 stav 2 Zakona o trgovini,¹² u kome je utvrđeno da se „trgovinom mogu baviti preduzeća i druga pravna i fizička lica koja su registrovana za obavljanje te delatnosti”.

⁸ *Sl. glasnik RS*, br. 55/04 i 66/05

⁹ *Sl. list SRJ*, br. 3/02 i 5/03

¹⁰ *Sl. glasnik RS*, br. 55/03

¹¹ *Sl. glasnik RS*, br. 107/05

¹² *Sl. list SRJ*, br. 3/93, 50/93, 41/94, 29/96, 37/02 i *Sl. glasnik RS*, br. 85/05 i 101/05

U krug pravnih lica spada i Narodna banka Srbije s obzirom da je u članu 5. Zakona o Narodnoj banci Srbije utvrđeno da je Narodna banka Srbije pravno lice. Međutim, njena odgovornost po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, s obzirom da se Narodna banka Srbije bavi javnim poslovima u interesu Republike Srbije, dolazila bi u obzir samo ukoliko bi se Narodna banka bavila poslovima van svojih javnih ovlašćenja u kojima bi njeno odgovorno lice učinilo krivično delo.

Banke, takođe, mogu biti subjekti odgovornosti za krivična dela s obzirom da se prema čl. 2 stav 1 tačka 10 Zakona o platnom prometu¹³ banka označava kao pravno lice koje je osnovano kao banka i koje poslove obavlja prema zakonu kojim se uređuju banke i druge finansijske organizacije.

Subjekt odgovornosti za krivična dela može biti i pravno lice koje u smislu čl. 2 stav 3 Zakona o sprečavanju pranja novca¹⁴ vrši trasakciju, otvara račun ili uspostavlja poslovnu saradnju sa obveznikom.

Berza, takođe, može biti subjekt odgovornosti za krivična dela, pošto se ista osniva u smislu čl. 7 Zakona o berzama, berzanskom poslovanju i berzanskim posrednicima¹⁵ kao akcionarsko društvo. Ali to mogu biti i berzanski posrednici: banke, poštanska štedionica i osiguravajuća društva kada po dobijanju saglasnosti Narodne banke Srbije obavljaju poslove trgovine, kao i investicioni fondovi i drugi berzanski posrednici brokerskog i dilerskog načina trgovine, koje se osnivaju kao pravna lica u skladu sa navedenim zakonom.

Takav subjekt može biti i Republička direkcija za robne rezerve ali i gradovi, opštine, preduzeća i ustanove koji takođe imaju status pravnih lica u smislu čl. 3 i 5 Zakona o robnim rezervama¹⁶ ali smo u onim slučajevima kada obavljaju poslove van dodeljenih im ovlašćenja po pomenutom zakonu.

To mogu, takođe, da budu i svi subjekti navedeni u članu 3. Zakona o javnim nabavkama ali samo kada se bave poslovima van poverenih im poslova navedenim zakonom.

U smislu čl. 2. stav 1 Zakona o bankama¹⁷ subjekti odgovornosti mogu biti i banke koje su pravna lica s obzirom da se u smislu pomenute odredbe osnivaju kao akcionarska društva.

¹³ *Sl. list SRJ*, br. 3/02, 5/03 i *Sl. glasnik RS*, br. 43/04 i 62/06

¹⁴ *Sl. glasnik RS*, br. 107/05 i 117/05

¹⁵ *Sl. list SRJ*, br. 90/94

¹⁶ *Sl. glasnik RS*, br. 18/92

¹⁷ *Sl. glasnik RS*, br. 107/05

Isto to mogu biti i društva koja obavljaju delatnost osiguranja jer su i ona pravna lica pošto se u smislu čl. 3. stav 2 Zakona o osiguranju¹⁸ osnivaju kao akcionarska društva ili društva za uzajamno osiguranje.

Subjekti u odgovornosti mogu biti i svi oblici pravnih lica predviđeni u članu 2. Zakona o slobodnim zonama.¹⁹

I na kraju, kao mogući subjekti odgovornosti dolaze u obzir svi priređivači – pravna lica – igara na sreću koji su to u smislu čl.19-24 Zakona o igrima na sreću.²⁰

Fizička lica mogu da budu subjekti odgovornosti po zakonu tek onda ako imaju svojstvo odgovornog lica u pravnom licu. Kako to svojstvo nemaju svi pojedinci, te u skladu sa tim, svi ne mogu da budu subjekti odgovornosti za krivična dela bez obzira što njihove radnje mogu da sadrže sva obeležja bića krivičnog dela. Stoga, zakonodavac u odredbi člana 5. tačka 2, dosta uopšteno određuje opšti pojam odgovornog lica tako što utvrđuje da je odgovorno lice fizičko lice kome je pravno ili faktički poveren određen krug poslova u pravnom licu, kao i lice koje je ovlašćeno, odnosno za koje se može smatrati da je ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica. Ta lica mogu biti, u zavisnosti od vrste i kruga poverenih im poslova toliko mnogobrojna, da Zakon ne vrši nabrojavanja, čak ni instruktivno ne daje primere bliže orijentacije kako je to činio ranije važeći Zakon o privrednim prestupima (direktor, upravnik, rukovodilac komercijalne službe, knjigovođa, blagajnik, magacioner i dr., – čl. 6. stav 2).

Ono što je svim odgovornim licima zajedničko jeste da poseduju određenu samostalnost u odlučivanju i izvršavanju određenog obima zadataka koji su vezani za registrovanu delatnost pravnog lica ili da su ovlašćeni da vrše nadzor i kontrolu nad radom svih drugih fizičkih lica u pravnom licu.

Pri svemu iznetom nije na odmet imati u vidu i definiciju odgovornog lica iz člana 112. tačka 5 Krivičnog zakonika Republike Srbije koja glasi:

Odgovornim licem smatra se vlasnik preduzeća ili drugog subjekta privrednog poslovanja ili lice u preduzeću, ustanovi ili drugom subjektu kojem je, s obzirom na njegovu funkciju, uložena sredstva ili na osnovu ovlašćenja, poveren određen krug poslova u upravljanju imovinom, proizvodnji ili drugoj delatnosti ili u vršenju nadzora nad njima ili mu je faktički povereno obavljanje pojedinih poslova. Odgovornim licem smatra se i službeno lice kad su u pitanju krivična dela kod kojih je kao izvršilac označeno odgovorno lice, a u ovom zakoniku nisu predviđena u glavi o krivičnim delima protiv službene dužnosti, odnosno kao krivična dela službenog lica.

¹⁸ *Sl. glasnik RS*, br. 55/04, 70/04, 6/05, 85/05 i 101/07

¹⁹ *Sl. glasnik RS*, br. 62/06

²⁰ *Sl. glasnik RS*, br. 8/04 i 85/05

Prema odredbi člana 112. stav 21 subjektom privrednog poslovanja smatra se preduzeće, drugo pravno lice koje obavlja privrednu delatnost i preduzetnik. Pravno lice koje pored svoje osnovne delatnosti obavlja i privrednu delatnost smatra se subjektom privrednog poslovanja samo kada vrši tu delatnost.

Definicija subjekta privrednog poslovanja predviđena u odredbi stava 21 člana 112. Krivičnog zakonika se može shodno koristiti i u Zakonu ali bez jednog elementa koji se odnosi na preduzeće, s obzirom da prema Zakonu o privrednim društvima više ne postoji pojam preduzeća, sem javnog preduzeća, jer je uveden novi pojam koji se ogleda u privrednom društvu. Ovo je, međutim, od vrlo velikog značaja u pogledu primene odgovarajućih odredaba Zakona koje se odnose na pravno lice – privredno društvo.

Naime, po pozitivnom Zakonu o privrednim društvima preduzeće više nema pravni subjektivitet jer u pravne odnose s trećim licem ulazi nosilac preduzeća – delatnosti. Nosilac preduzeća (delatnosti) može biti pravno lice (trgovačko privredno društvo) i fizičko lice (trgovac pojedinac), što znači da subjekt odgovornosti po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela može biti samo pravno lice u obliku privrednog društva, a ne mogu biti subjekti iste odgovornosti preduzeća kojih više kao takvih i nema, sem javnih preduzeća koja mogu biti subjekti odgovornosti ali samo za krivična dela učinjena izvan njihovih javnih ovlašćenja, a isto tako subjekti odgovornosti po zakonu ne mogu biti ni fizička lica – trgovci pojedinci.

Naše zakonodavstvo do sada je imalo izgrađen pojam „preduzeće” (društveno i javno) kome je priznavalo pravni subjektivitet. Uporedo sa privatizacijom društvene svojine (i njom uslovljenog oblika tzv. društvenog preduzeća) i sa privatizacijom državne svojine (i njom usvojenog oblika tzv. javnog preduzeća) pravno pojam preduzeća kod nas mora se dovesti u sklad s harmonizovanim značenjem, čime trgovačko (privredno) društvo neće biti oblik preduzeća, već nosilac preduzeća. Ovim bi trgovačko društvo steklo subjektivitet i bilo nosilac prava i obaveza u pravnom prometu, kao nosilac preduzeća i preduzetne delatnosti, koju obavlja određenom namenskom imovinom. Odredba stava 3 ovog člana ostavlja mogućnost da se posebnim zakonom, ukoliko se država ne opredeli za korporativizaciju javnih preduzeća pre privatizacije (čime pojam „preduzeća” u svom klasičnom značenju iščezava i ustupa mesto pojmu „privrednog društva”), omogućiti i dalje osnivanje javnih preduzeća za obavljanje određenih delatnosti od javnog interesa (čime se pojam „preduzeće” vezuje samo za ovaj sektor – javna preduzeća).

Privredno (trgovačko) društvo kao pravni subjekt i nosilac preduzeća pomoću kog stiže prava i obaveze u pravnom saobraćaju odlikuju nekoliko

svojstava. Prvo, privredno društvo je tehnika organizovanja radi zajedničkog obavljanja određene privredne delatnosti. Drugo, privredno društvo je tehnika organizacije preduzeća kao socijatorne forme (pored ove tehnike postoji i tehnika individualne organizacije preduzeća), koja omogućuje odvajanje namenske imovine za preduzeće i laku transmisiju preduzeća putem transmisije članskih prava (akcije, udeli), što ne omogućuje tehnika individualne organizacije preduzeća. Najzad, privredno društvo je tehnika organizacije namenske imovine, koja dira u dogmu jedinstva i nedeljivosti imovine.²¹

Pojam *societas europaea*

U vezi sa svim do sada iznetim u pogledu definicije pojma pravnog lica kao mogućeg subjekta odgovornosti za krivična dela, po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, neophodno je sagledati i opšti pojam evropskog akcionarskog društva. Evropsko akcionarsko društvo – *Societas Europaea* je privredno društvo i ono se razlikuje od drugih akcionarskih društava samo u pogledu pojedinih statusnopravnih elemenata.

Kao i svako drugo privredno društvo, evropsko akcionarsko društvo – *Societas Europaea* je zajednica pravnih subjekata²² koji su međusobno povezani na različite načine. Cilj povezivanja je ostvarivanje zajedničkih interesa za koje pravni subjekti smatraju da ih na drugi način teško mogu ostvariti ili da ih uopšte ne mogu ostvariti.

Gledano s pravnog aspekta, evropsko akcionarsko društvo *Societas Europaea* je zajednica pravnih subjekata koji su međusobno povezani pravnim poslom i koji imaju zajedničke ciljeve i organizaciju pomoću koje nastoje da te ciljeve ostvare²³.

Jedna od osnovnih karakteristika društva kapitala, ako najčešćeg oblika privrednog društva, sastoji se u tome što je to društvo vlasnik imovine kojom upravlja, kako to proizilazi iz njegovog statusa kao pravnog lica²⁴.

²¹ Mirko Vasiljević, (2004). Vodič za čitanje Zakona o privrednim društvima, Beograd, str. 3.

²² Važi numerus clauses subjekata koji mogu biti osnivači evropskog akcionarskog društva SE

²³ Osnivanje društva, njegova reorganizacija i prestanak postojanja vrše se na osnovu određenog pravnog akta, koji može biti različit s obzirom na vrstu društva i svrhu njegovog osnivanja. Više o tome: Šime Ivanjko, Marijan Kocbek, (1996). Pravo družb, Statusno gospodarsko pravo, Časopisni zavod Uradni list R. Slovenije, Ljubljana

²⁴ Pojam i priroda pravnog lica u teoriji i praksi nisu jedinstveno određeni. Začetnikom teorije o pravnom licu najčešće se smatra Savinji (Friedrich Carl Savigny, 1779-1861.), iako je Hugo Grocius još u početku 19. veka koristio pojam pravnog lica u skladu sa teorijom prirodnog prava i Pufendorfovom teorijom o moralnom licu. U nemačku literaturu pojam pravnog lica je uneo Hajze (Heise) 1807. godine, navodeći da se pravnim licem može smatrati svako lice, osim čoveka kao pojedinca, kome država priznaje pravni subjektivitet. Suština pravnog lica, kako je

Granice odgovornosti pravnog lica

Član 7.

Odgovornost pravnog lica zasniva se na krivici odgovornog lica.

Pod uslovima iz člana 6. ovog zakona pravno lice odgovara za krivično delo odgovornog lica i ako je krivični postupak protiv odgovornog lica obustavljen ili je optužba odbijena.

Već smo u komentaru odredbe člana 6. Zakona istakli da je za mogućnost zasnivanja odgovornosti pravnog lica za učinjeno krivično delo, između ostalog, neophodno utvrditi krivicu odgovornog lica. Pri tom, ne treba zaboraviti da je krivicu odgovornog lica neophodno utvrditi i u slučaju ne postojanja nadzora ili kontrole od strane odgovornog lica, čime je omogućeno izvršenje krivičnog dela u korist pravnog lica od strane fizičkog lica koje u pravnom licu deluje pod nadzorom i kontrolom odgovornog lica.

Znači odgovornost pravnog lica se može zasnovati samo na krivici odgovornog lica što je u potpunom skladu sa rešenjem krivice u Krivičnom zakoniku Srbije. Naime, u tom zakoniku je prihvaćeno objektivno-subjektivno shvatanje pojma krivičnog dela.

Prema članu 14. Krivičnog zakonika krivično delo je ono delo koje je zakonom predviđeno kao krivično delo, koje je protivpravno i koje je skrivljeno. Prema stavu 2 istog člana nema krivičnog dela ukoliko je isključene protivpravnost ili krivica, iako postoje sva obeležja krivičnog dela određena Zakonom.

Isto tako prema članu 2. Krivičnog zakonika kazne i mere upozorenja se mogu izreći samo učinioocu koji je kriv za učinjeno krivično delo a prema odredbi člana 22. Krivičnog zakonika:

smatrao Savinji, sastoji se u građanskopravnom svojstvu posedovanja imovinske (materijalne) sposobnosti. Poslovna sposobnost pravnog lica ostvaruje se preko njenih organa, što spada u statutarno uređenje pravnog lica. U pitanju je fikcija da se pojedinim organima daje ovlašćenje da izražavaju volju pravnog lica. To je suština pravnog lica. Zastupnici pravnog lica obavljaju funkciju posedovanja u ime pravnog lica. Savinji je zastupao i neka sporna stanovišta o deliktnoj (krivičnoj i građanskopravnoj) odgovornosti pravnog lica. Ta odgovornost treba da pogađa zastupnike pravnog lica. Značajno je takođe delo Girkea (Gierke) koji je isticao da je korporacija realna zajednica lica koja je ne samo pravno već poslovno i voljno sposobna. Prilikom donošenja Nemačkog građanskog zakonika (BGB) bilo je istaknuto da se radi o pravnom licu kao licu koje ima imovinsku sposobnost, odnosno da se radi o samostalnoj imvini koja je odvojena od pojedinaca. Više o tome: Janez Šinkovcek, Pravna oseba, Podjetje in delo, Ljubljana, št. 3/1994.

- (1) Krivica postoji ako je učinilac u vreme kada je učinio krivično delo bio uračunljiv i postupao sa umišljajem, a bio je svestan ili je bio dužan i mogao biti svestan da je njegovo delo zabranjeno.
- (2) Krivično delo je učinjeno sa krivicom i ako je učinilac postupio iz nehata, ukoliko zakon to izričito predviđa.

U članu 7. stav 2 utvrđen je izuzetak od rešenja ugrađenog u odredbu člana 7. stav 1 Zakona prema kojoj pod uslovima iz člana 6. Zakona pravno lice odgovara za krivično delo odgovornog lica i ako je krivični postupak protiv odgovornog lica obustavljen ili je optužba odbijena.

Već smo govorili o tome da je u Zakonu, po pitanju osnova odgovornosti pravnih lica konsekventno prihvaćena teorija indentifikacije, odn. alter ega i da je upravo zbog toga ispravno rešenje koje ide za tim da se ta odgovornost gradi na odgovornosti – krivici rukovodećih organa, tj. odgovornih lica i da zato nisu obuhvaćeni i kolektivni organi upravljanja. Bez obzira na to mogla bi se prihvatiti opaska izneta u literaturi o nekonsekventnosti ovakvog rešenja koja proizilazi iz toga što je odgovornost pravnog lica vezana isključivo za postupanje odgovornog lica, a ne i za radnje ili propuštanje dužnog nadzora od strane organa upravljanja i nadzora pravnog lica²⁵ i da je ipak možda bilo bolje i adekvatnije obuhvatiti i odgovornost kolektivnih organa upravljanja. No, može se braniti i rešenje ugrađeno u odredbu člana 7. stav 2 iz više razloga!

Pre svega, da bi se ta odredba mogla primeniti neophodno je da su prethodno ispunjeni uslovi iz člana 6. Zakona, a to znači da je izvršeno određeno krivično delo u okviru poslova, odnosno ovlašćenja odgovornog lica, što znači i u okviru delatnosti za koju je pravno lice registrovano.

Drugo da je za pravno lice pribavljena protivpravna imovinska korist kojoj se pravno lice neosnovano okoristilo.

Treće, u Krivičnom zakoniku je i u formalnom smislu u pojam krivičnog dela uneta kao obavezan elemenat vinost koja predstavlja subjektivni elemenat. Prema tome, krivica je neophodan elemenat u opštem pojmu krivičnog dela a odgovornost pravnog lica se utvrđuje upravo na osnovu te krivice. Odgovornost pravnog lica je posledica izvršenog krivičnog dela, kao što je uostalom, građansko pravna odgovornost posledica vršenja građansko pravnog delikta. Izvršeno krivično delo je osnov krivične odgovornosti pravnog lica. U krivičnom zakoniku je prihvaćeno kao najzastupljenije psihološko-normativno shvatanje krivice. I krivica je na jednom apstraktnom nivou delimično sadržana u zakonskom opisu krivičnog dela. Prema tome kada se

²⁵ Kambovski V., (2008). Prevencija i represija korporativnog ekonomskog kriminala, objavljeno u izdanju časopisa Pravo – teorija i praksa, Novi Sad, pod nazivom: Promene u pravnom sistemu Republike Srbije, str. 135.

ispune uslovi iz člana 6. Zakona moguće je zasnovati odgovornost pravnog lica za učinjeno krivično delo i ako je krivični postupak protiv odgovornog lica obustavljen ili je tužba odbijena zbog bilo kog zakonom predviđenog razloga.

Ovakvo rešenje je u potpunom skladu sa tačkom 2. Preporuke br. R(88)18 u kojoj se preporučuje da bi preduzeće trebalo da je odgovorno, bez obzira da li lice koje je izvršilo radnje ili propuste može biti identifikovano ili ne! Ovakva preporuka se obrazlaže tako što se ukazuje da porast privrednog kriminala podvukao je problem izvođenja pred lice pravde odgovorne za izvršenje prestupa u vezi sa privrednim poslovanjem. Veliki deo ovih prestupa je izvršen u poslovanju preduzeća. Vrlo složena upravljačka struktura preduzeća često otežava, ukoliko nije nemoguće identifikovanje lica koja su zaista odgovorna za izvršenje prestupa. Čak i kada je moguće odrediti organ u preduzeću kao stvarnog izvršioca prestupa, nije moguće direktno dokazati da je viši upravljač umešan u izvršenje prestupa. Nadalje, svaki prestup može biti rezultat različitih odluka, radi i propusta, čak i ako odgovara opštem etosu, proizveden od strane upravljača u preduzeću. U ovim slučajevima, nemoguće je držati bilo koga odgovornim, čak i da je to moguće, stvarna odgovornost može biti mnogo različitija. Sankcija prema pojedincu može, u takvim slučajevima, biti takva da ne zastrašuje dovoljno preduzeće od daljeg vršenja prestupa, niti da podstiče upravni odbor ili članove preduzeća da reorganizuje nadzornu strukturu. Kako bi se prevazišle ove teškoće, zakonodavstva mnogih evropskih zemalja tragala (želela) su da uvedu da je preduzeće samo po sebi krivično odgovorno.

U skladu sa preporukom I. 2., odgovornost preduzeća bi trebalo da bude ustanovljena bez obzira da li fizičko lice može biti identifikovano kao izvršilac radnji ili propusta koji predstavljaju prestup. Odsustvo bilo kakve individualne krivice ne isključuje odgovornost preduzeća. Kada je identifikacija moguća, primenjuje se preporuka I. 5: odgovornost preduzeća je kumulativna; ona ne isključuje individualnu odgovornost za prestup.

Ovakvo rešenje je, znači, dosledno prihvaćeno i ugrađeno u odredbu člana 7. stav 2 Zakona i isto je moguće realizovati s obzirom da je u članu 35. stav 2 Zakona utvrđeno:

„Ako zbog postojanja zakonom određenih razloga nije moguće pokrenuti ili voditi krivični postupak protiv odgovornog lica, postupak se može pokrenuti i voditi samo protiv pravnog lica.”

Prestanak ili statusna promena pravnog lica

Član 8.

Ako pravno lice prestane da postoji pre okončanja krivičnog postupka, novčana kazna, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi mogu se izreći pravnom licu koje je njegov pravni sledbenik, ako je prethodno utvrđena odgovornost pravnog lica koje je prestalo da postoji.

Ako pravno lice prestane da postoji nakon pravnosnažno okončanog postupka u kome je utvrđena odgovornost i izrečena sankcija za krivično delo, novčana kazna, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi izvršiće se prema pravnom licu koje je njegov pravni sledbenik.

Pravno lice koje nakon izvršenja krivičnog dela promeni pravnu formu u kojoj je poslovalo odgovara za krivično delo pod uslovima iz člana 6. ovog zakona.

U ovom članu je uređeno pitanje prestanka ili statusne promene pravnog lica i uticaj tih promena na plaćanje novčane kazne, izvršavanje mera bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi.

Kod fizičkih lica – odgovornih lica njihova smrt dovodi do obustave započetog krivičnog postupka. U pogledu izvršioca krivičnog dela je, takođe, isključena mogućnost, da se nakon njegove smrti krivične sankcije izrečene njemu, izvršavaju prema bilo kom drugom fizičkom licu.

Kod statusnih promena pravnih lica se takvo postupanje ne može analogno primeniti, jer prestanak pravnog lica po pravilu, znači samo prestanak njihove pravne sposobnosti, a njihovi realni delovi nastavljaju dalje da posluju. U članu 8. je uređeno kada i u kom opsegu odgovornost za krivično delo nakon statusne promene i dalje ostaje na snazi.

U stavu 1 člana 8. je uređena situacija kada pravno lice prestane da postoji pre okončanja krivičnog postupka tako što se u tom slučaju novčana kazna, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi mogu izreći pravnom licu koje je njegov pravni sledbenik, ako je prethodno utvrđena odgovornost pravnog lica koje je prestalo da postoji. Da bi se ova odredba mogla primeniti neophodno je ispunjenje dva uslova. Prvi je da je protiv pravnog lica koje je prestalo da postoji, već pokrenut krivični postupak. Ovo je odlučujuća činjenica jer ako krivični postupak nije pokrenut pre prestanka pravnog lica odredba člana 8. stav 1 se ne može primeniti.

Drugi uslov je da je prethodno utvrđena odgovornost pravnog lica koje je prestalo da postoji. Prema tome, ako je krivični postupak protiv pravnog lica

koje je prestalo da postoji pokrenut ali je pravno lice oslobođeno od optužbe ili je postupak iz bilo kojeg razloga obustavljen opet se ne može primeniti ova odredba.

Suština ove odredbe je u ideji da se onemogućiti da pravno lice u želji da izbegne odgovornost za učinjeno krivično delo prestane da postoji, kao takvo, i nastavi dalje da radi pod novim imenom.

Istovetna je situacija i sa drugim stavom člana 8. s tim što se ovde radi o prestanku pravnog lica nakon pravnosnažno okončanog postupka u kome je utvrđena odgovornost pravnog lica i izrečena sankcija za učinjeno krivično delo.

U tim situacijama je predviđeno da se prema pravnom licu koje je prestalo da postoji te sankcije izvrše prema pravnom licu koje je pravni sledbenik.

Razlika u rešenju između prvog i drugog stava člana 8. je, ipak, velika. U smislu stava 1 člana 8. ako je pravno lice prestalo da postoji pre okončanja krivičnog postupka novčana kazna, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi mogu se izreći pravnom licu koje je njegov pravni sledbenik, ako je prethodno utvrđena odgovornost pravnog lica koje je prestalo da postoji. Dakle, posmatrano procesno, isti sud koji bi utvrdio odgovornost pravnog lica za izvršeno krivično delo, izriče odgovarajuću novčanu kaznu, meru bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi, ne tom pravnom licu pošto je isto prestalo da postoji, već njegovom pravnom sledbeniku. Pri tom sud fakultativno odlučuje: može a ne mora da izrekne novčanu kaznu, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi pravnom sledbeniku.

Ovakvo rešenje je, mogli bismo to slobodno istaći, veoma interesantno i fleksibilno jer ostavlja sudu mogućnost fakultativne ocene da li će u konkretnoj situaciji izreći pravnom sledbeniku ili ne novčanu kaznu, mere bezbednosti ili oduzimanja imovinske koristi. S osnovom smatramo, da će sud u predviđenoj situaciji, pre svega, ceniti da li su odgovorna lica u pravnom sledbeniku pre prestanka pravnog lica čiji su sledbenik, znala da je to pravno lice učinilo neko krivično delo ili ne. U zavisnosti od odgovora na to pitanje sud će odlučiti i o primeni i o neprimeni odredbe člana 8. stav 1 u svakom konkretnom slučaju.

Potvrdu iznetom nalazimo i u rešenju istovetnog pitanja u Zakonu o odgovornosti pravnih lica Slovenije gde je u članu 6. stav 2 i 3 ovo pitanje rešeno na istovetan način.

Nadležni sudovi u Srbiji će kroz sudsku praksu iskristalisati odgovore na ovo pitanje.

U drugoj situaciji, predviđenoj u članu 8. stav 2 prema pravnom sledbeniku se izvršavaju već izrečene sankcije za krivično delo novčana kazna, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi.

Inače, smatramo važnim da istaknemo da se u smislu člana 8. stav 1 i 2 prema pravnom sledbeniku mogu izreći ili izvršiti samo novčane kazne a ne i uslovna osuda jer ista u krivičnom pravu uopšte, pa i prema odredbi člana 12. stav 1 tačka 2 ne predstavlja kaznu, već specijalnu vrstu sankcije što je, po svemu sudeći, jedino ispravno i adekvatno rešenje imajući, pri tom, u vidu uslove za izricanje uslovne osude predviđene u članu 20. stav 2 i 3 Zakona. Naime, prema tim odredbama:

„Uslovnom osudom sud pravnom licu utvrđuje novčanu kaznu do pet miliona dinara i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti ako osuđeno pravno lice za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne ni duže od tri godine (vreme proveravanja) ne bude odgovorno za krivično delo u smislu člana 6. ovog zakona.

Pri odlučivanju da li će izreći uslovnu osudu sud će posebno uzeti u obzir stepen odgovornosti pravnog lica za učinjeno krivično delo, mere koje je pravno lice preduzelo u cilju sprečavanja i otkrivanja krivičnog dela i mere koje je nakon učinjenog krivičnog dela preduzelo prema odgovornom licu.”

Očigledno je da u predviđenim slučajevima pravni sledbenik nije bio u prilici da postupa u smislu člana 20. stav 3 pa bi bilo nepravilno da se prema njemu izrekne uslovna osuda, pogotovo u situaciji kada nije znao, niti je mogao znati za postojanje nekog krivičnog dela na strani pravnog prethodnika.

Nasuprot rešenju iz stava 1 člana 8. gde je sudu ostavljeno da fakultativno odlučuje da li će ili ne pravnom sledbeniku izreći novčanu kaznu, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi, u stavu 2 je izričito određeno da će nadležan sud pravnom sledbeniku, u datoj situaciji obligatorno izreći novčanu kaznu, mere bezbednosti i oduzimanje imovinske koristi.

Važno je imati u vidu da se, u smislu člana 8. stav 1 prilikom izricanja novčane kazne i mere bezbednosti pravnom sledbeniku primenjuju odredbe Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. Tako se prilikom izricanja mere bezbednosti, oduzimanja predmeta mora imati u vidu rešenje ovog pitanja predviđeno u odredbi člana 25. stav 1 i 2 a naročito u stavu 3 u kome je predviđeno da se zakonom može odrediti obavezno oduzimanje predmeta u kom slučaju bi sud u krivičnom postupku morao oduzeti predmet krivičnog dela i od pravnog sledbenika, a ne bi mogao o tome fakultativno odlučivati kako je to određeno u odredbi člana 8. stav 1.

Meru oduzimanja imovinske koristi sud će izreći u smislu člana 34. Zakona s obzirom da ta odredba upućuje na shodnu primenu odredbi čl. 91 i

92. Krivičnog zakonika Srbije u pogledu osnova oduzimanja imovinske koristi, odnosno o uslovima i načinu oduzimanja imovinske koristi.

U pogledu izvršenja novčane kazne, mere bezbednosti i oduzimanja imovinske koristi shodno se primenjuju odredbe Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u smislu člana 71. Zakona s obzirom da zakonom ova pitanja nisu drukčije određena.

U članu 8. stav 3 pravilno je utvrđeno da pravno lice koje nakon izvršenja krivičnog dela promeni pravnu formu u kojoj je poslovalo odgovara za krivično delo pod uslovima iz člana 6. ovog Zakona, s obzirom da je ovakvo rešenje zasnovano na dugogodišnjoj ispravnoj praksi u oblasti odgovornosti pravnih lica za privredne prestupe.

Isti je slučaj i sa oduzimanjem imovinske koristi s obzirom na rešenje ovog pitanja u članu 91. Krivičnog zakonika.

I na kraju je neophodno nešto reći o samom prestanku pravnog lica.

Pitanje prestanka pravnog lica najbolje je formulisano u odredbi člana 18. stav 3 Zakona prema kojoj „pravno lice prestaje da postoji brisanjem iz Registra koji vodi nadležni organ”.

Rekli smo već da postoje različita pravna lica, ali da samo ona mogu biti subjekti odgovornosti po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. Ipak, od velikog broja raznovrsnih pravnih lica, najčešće će subjekti odgovornosti biti privredna društva koja su to u smislu Zakona o privrednim društvima.²⁶

Prema članu 2. stav 2 navedenog zakona pravne forme privrednih društava su ortačko društvo, komanditno društvo, društvo sa ograničenom odgovornošću i akcionarsko društvo (otvoreno i zatvoreno).

Za svaku od četiri glavne, moguće, forme privrednog društva predviđeni su posebni i opšti osnovi prestanka.

Opšti osnovi prestanka svih formi privrednih društava predviđeni su kroz vrste statusnih promena koje mogu biti spajanje, podela i odvajanje.

Spajanje

Prema odredbi člana 381. Zakona o privrednim društvima:

(1) Spajanje privrednog društva u smislu ovog zakona jeste:

- 1) spajanje uz pripajanje;
- 2) spajanje uz osnivanje.

(1) Spajanje uz pripajanje jeste statusna promena kojom jedno društvo prestaje da postoji bez likvidacije (u daljem tekstu: društvo prestalo

²⁶ *Sl. glasnik RS*, br. 125/04

pripajanjem) prenoseći drugom postojećem društvu celu svoju imovinu i obaveze.

- (2) Spajanje uz osnivanje jeste statusna promena kojom dva ili više privrednih društava prestaju da postoje bez likvidacije (u daljem tekstu: društvo prestalo spajanjem) prenoseći celu svoju imovinu i obaveze u zamenu za izdavanje od novog društva akcija

U odredbi člana 399. stav 1 Zakona o privrednim društvima je utvrđeno: registracija spajanja uz pripajanje i objavljivanje registracije, vrši se u skladu sa Zakonom kojim se uređuje registracija privrednih subjekata. U članu 400. stav 1 tačka 5 je utvrđeno: „registracijom spajanja uz pripajanje nastupa pravna posledica da društvo koje se spaja uz pripajanje prestaje da postoji bez sprovođenja postupka likvidacije.”

U članu 408. stav 1 tačka 10 Zakona o privrednim društvima koji nosi podnaslov Spajanje uz osnivanje je utvrđeno: „danom registracije novog društva, društva prestala uz spajanje brišu se iz Registra.” U članu 420. stav 1 tačka 4 istog Zakona je predviđeno da: „društvo koje se deli prestaje da postoji što se mora registrovati u skladu sa Zakonom kojim se uređuje registracija privrednih subjekata u smislu člana 419. Zakona o privrednim društvima.

U svim ovim slučajevima statusnih promena dolazi do primene odredbe člana 18. stav 1 i 2 Zakona.

Odvajanje

Prema odredbi člana 383. stav 2 odvajanje uz pripajanje jeste statusna promena kojom privredno društvo deljenik prenosi jedan ili više delova svoje imovine i pripadajući deo obaveza na jedno ili više postojećih društava pri čemu to društvo ostaje da postoji kao pravno lice. Odvajanje je bliska statusna promena statusnoj promeni podele, ali se od nje razlikuje po tome što kod podele društvo koje se deli podelom prestaje da postoji, a kod odvajanje ne prestaje da postoji.²⁷

U ovom slučaju ne dolazi, znači, do prestanka pravnog lica pa prema tome ni do mogućnosti primene odredbe člana 8. stav 1 i 2 Zakona.

Promena pravne forme privrednog društva

Prema odredbi člana 426. Zakona o privrednim društvima promena pravne forme je prelazak iz jedne pravne forme u drugu, u skladu sa ovim Zakonom.

²⁷ Mirko Vasiljević, op. cit., str. 564

Prema odredbi člana 428. stav 1 i 2 istog Zakona promena pravne forme privrednog društva registruje se i objavljuje. Posle promene pravne forme privredno društvo nastavlja da posluje kao isto pravno lice, ali druge pravne forme. Promena pravne forme privrednog društva podrazumeva održanje pravnog subjektiviteta i ne znači nastanak novog društva, u protivnom radilo bi se o prestanku ranijeg društva i nastanku novog između istih ortaka, članova i akcionara.²⁸

Prema odredbi člana 4. Zakona o registraciji privrednih subjekata²⁹ „u Registar se registruju:

- (1) preduzetnik;
- (2) ortačko društvo;
- (3) komanditno društvo;
- (4) društvo sa ograničenom odgovornošću;
- (5) akcionarsko društvo;
- (6) zadruga i zadružni savez;
- (7) drugi subjekt koji se, i skladu sa zakonom, registruje u Registar.”

Postavlja se pitanje zašto nisu navedeni kao privredni subjekti i banke, osiguravajuća društva i berze, da navedemo samo neka od velikog broja mogućih privrednih subjekata – pravnih lica? Razlog tome nalazimo u činjenici da se banke u smislu člana 2. stav 1 Zakona o bankama³⁰ „akcionarsko društvo ...”, što znači da je i banka privredno društvo kao i svako drugo privredno društvo u smislu Zakona o privrednim društvima. Kao akcionarsko društvo banka je pravno lice.

Prema odredbi člana 2. stav 2 Zakona o bankama „strana banka je pravno lice sa sedištem van Republike Srbije koje je, u skladu sa propisima države porekla, osnovano i u registar nadležnog organa te države upisano kao banka, koje poseduje dozvolu za rad regulatornog tela te države i koje obavlja depozitne i kreditne poslove.”

Prema odredbi člana 2. stav 3 Zakona o bankama „filijala je organizacioni deo banke, bez statusa pravnog lica, koji obavlja poslove koje može obavljati banka u skladu sa ovim zakonom,”

Prema odredbi člana 2. stav 4 Zakona o bankama „predstavništvo je organizacioni deo banke u inostranstvu ili strane banke u Republici Srbiji, bez statusa pravnog lica, koji ne obavlja poslove koje može obavljati banka, već poslove istraživanja tržišta, i koji predstavlja banku, odnosno stranu banku čiji je deo.”

²⁸ Mirko Vasiljević, op. cit., str. 607.

²⁹ *Sl. glasnik RS*, br. 55/04 i 61/05

³⁰ *Sl. glasnik RS*, br.107/05

Narodna banka Srbije je takođe pravno lice ali se u smislu člana 5. stav 2 Zakona o Narodnoj banci Srbije³¹ ne upisuje u Registar privrednih subjekata – pravnih lica.

Berza se, takođe, u smislu člana 7. Zakona o berzama, berzanskom poslovanju i berzanskim posrednicima³² osniva kao akcionarsko društvo pa i za nju važi sve ono što je rečeno za opšte osnove prestanka akcionarskog društva.

Isti je slučaj i sa osiguravajućim društvima jer se i ona u smislu člana 3. stav 2 Zakona o osiguranju³³ registruju kao akcionarska društva. Društvo za osiguranje osniva se kao akcionarsko društvo ili društvo za uzajamno osiguranje.

Prema odredbi člana 48. stav 1 Zakona o privrednim društvima preduzetnik je uvek i samo fizičko lice te stoga ne može nikada steći status pravnog lica zbog čega i ne može biti subjekt odgovornosti po Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, već odgovara za izvršeno krivično delo kao i svako drugo fizičko lice.

Subjekt odgovornosti za krivično delo može biti i društvo za upravljanje investicionim fondom koje se u smislu člana 4. stav 1 Zakona o investicionim fondovima³⁴ osniva isključivo kao zatvoreno akcionarsko društvo na koje se prema odredbi stava 2 istog člana primenjuju odredbe zakona kojim se uređuju privredna društva, pa se stoga i prestanak društva za investicione fondove tretira po opštim principima prestanka svake druge forme privrednog društva.

Posebni osnovi prestanka pravnih lica

Prema odredbi člana 80. Zakona o privrednim društvima ortačko društvo prestaje između ostalog: stečajem društva i sudskom odlukom o prestanku. Ortačko društvo znači može prestati po ovim posebnim osnovima ali i po osnovima predviđenim za prestanak svih formi privrednih društava – opšti osnovi (statusne promene – spajanje, pripajanje i podela; stečaj i likvidacija).

Komanditno društvo prestaje likvidacijom u smislu člana 103. tačka 3 Zakona o privrednim društvima ako komanditori komanditnog društva ne postupe na način i u roku iz stava 2 člana 103. Zakona o privrednim društvima i ta se statusna promena u smislu član 105. tačka 5 istog zakona mora registro-

³¹ *Sl. glasnik RS*, br. 72/03, 55/04 i 85/05

³² *Sl. list SRJ*, br. 90/94

³³ *Sl. glasnik RS*, br. 55/04, 70/04, 61/05 i 85/05

³⁴ *Sl. glasnik RS*, br. 46/06

vati i objaviti u skladu sa Zakonom kojim se uređuje registracija privrednih subjekata.

Društvo sa ograničenom odgovornošću, kao i sva druga društva, može prestati ako postoje osnovi prestanka predviđeni za likvidaciju društva, za stečaj društva kao i u slučaju statusnih promena (spajanje uz pripajanje, spajanje uz osnivanje i podela).

Društvo sa ograničenom odgovornošću može prestati i u slučaju postojanja posebnih osnova karakterističnih za prestanak društva lica, s obzirom na hibridnost svoje prirode, predviđenih u odredbi člana 181. Zakona o privrednim društvima.

Akcionarsko društvo kao svako drugo društvo prestaje ako postoje osnovi prestanka predviđeni za likvidaciju društva i za stečaj društva kao i u slučaju statusnih promena (spajanje, pripajanje ili podela). Budući da je akcionarsko društvo tipično društvo kapitala, te personalne karakteristike i promene kod akcionara ne utiču na sudbinu društva, to ovo društvo nema posebnih osnova prestanka vezanih za personalitet akcionara, kao što je to naročito slučaj kod društava lica, a delom i kod društava sa ograničenom odgovornošću. Ipak, u slučaju ugovaranja, što je više u domenu teorije, kod zatvorenog akcionarskog društva mogu postojati i neki posebni osnovi prestanka vezani za svojstva akcionara.³⁵

Pravna lica kao izvršioci krivičnih dela

U prethodnom delu rada smo bliže izneli rešenja vezana za pitanja osnova odgovornosti pravnih lica za krivična dela, granice te odgovornosti i definicije pojma pravnog lica i odgovornog lica u Zakonu i Krivičnom zakoniku Srbije.

Zaključak koji proizilazi je taj da nema bilo kakve razlike između definicije pojma pravnog lica u građanskom pravu od definicije pravnog lica u krivičnom pravu.

U građanskom pravu pravno lice može biti nosilac sposobnosti i odgovornosti za štetu.

Postavlja se pitanje, s obzirom na već navedena nova rešenja pitanja osnova i granice odgovornosti pravnih lica za krivična dela, da li pravna lica, uopšte posmatrano, mogu biti subjekti te odgovornosti? Pitanje se postavlja zbog toga što se isto razmatra u okviru polaznog stanovišta da pravno lice zbog svoje prirode i posebnih karakteristika ne može da vrši radnje samostalno, već preko svojih organa, odnosno odgovornih lica, kao fizičkih lica.

³⁵ Mirko Vasiljević, op. cit., str. 509

Upravo je to glavni razlog zbog koga pojedini teoretičari smatraju da pravna lica ne mogu da budu subjekti odgovornosti za krivična dela.

Međutim, ukoliko se postavljeno pitanje razmatra kao i u građanskom pravu, kako je već izloženo, da poslovna sposobnost pravnih lica zavisi od sposobnosti njihovih organa, podrazumevajući tu i odgovorna lica, onda ne postoji niti jedan opravdan razlog da se u slučaju postojanja takve poslovne sposobnosti organa pravnog lica ne zauzme stanovište, da pravna lica u toj situaciji mogu biti i subjekti odgovornosti za krivična dela. Ako pravna lica mogu da zaključuju ugovore, mogu i da zaključuju prevarne zelenaške ugovore i da ih ne ispunjavaju.

To što radnje za pravna lica obavljaju njihovi organi ne znači da se te radnje ne mogu pripisati pravnim licima, jer su radnje organa u stvari radnje pravnih lica.

Ova, rekli bismo, početna ispravna, razmišljanja o spornom pitanju, danas, su uveliko prihvaćena na međunarodnom planu, kako u teoriji, tako i u mnogobrojnim preporukama, konvencijama i rezolucijama, ali i institucionalno ugrađenim u mnogobrojnim zakonodavstvima zemalja članica Evropske unije i van nje.

Takvo stanovište je zastupljeno, pre svega, u jednoj od prvih i najvažnijih preporuka Evropske unije, Preporuci br. R (88) 18 Komiteta Ministara članicama Evropske unije, s obzirom da je u tački 7. utvrđeno: Princip je zasnovan na teoriji da su direktori i visoki upravljački organi koji deluju u ime preduzeća – pravno govoreći – sami preduzeće: oni su alter ego preduzeća, sa rezultatom da je njihova krivica pripisana preduzeću, čineći ga krivično odgovornim.

Ova ideja je prvo institucionalizovana u francuskom Code Penal iz 1992. godine, s obzirom da je u čl. 121–2 utvrđeno: pravna lica, izuzimajući državu, krivično su odgovorna, po osnovu podele iz čl. 121–4. do 121–7. i u slučajevima predviđenim zakonom ili pravilnikom, za krivična dela koja su počinili, za njihov račun, njihovi organi ili predstavnici.

Ovakvo rešenje je ugrađeno i u mnogobrojne krivične zakone (zakonike) zemalja EU, ali i van nje.

Po doktrini identifikacije, odnosno teoriji alter ega, se mozak, podrazumevajući pod tim pojmom direktore, menadžere i ostale najviše rangirane organe pravnog lica, koji za pravno lice donose najvažnije odluke, poistovećuju sa pravnim licem, zbog čega je njihovo postupanje za račun pravnog lica i moguće shvatiti kao postupanje samog pravnog lica. U takvim slučajevima, fizička lica, koja predstavljaju mozak pravnog lica, nisu predstavnici prav-

nog lica, jer se njihovo postupanje ne shvata kao postupanje u ime i za račun pravnog lica, već kao postupanje samog pravnog lica.

Istovetno rešenje francuskog Code Penal-a ugrađeno je i u odredbu čl. 14. Corpus iuris.

Kao što je već istaknuto, pravna lica se formiraju radi ostvarivanja određenih ciljeva. Prema čl. 2. stav 1. Zakona o privrednim društvima, privredno društvo je pravno lice koje osnivaju osnivačkim aktom pravna ili fizička lica radi obavljanja delatnosti u cilju sticanja dobiti.

Autori koji se protive uvođenju krivične odgovornosti pravnog lica upravo na ovom planu nalaze argument za takvo svoje shvatanje, jer smatraju da ne mogu biti pravno relevantne delatnosti kojima bi pravno lice učinilo krivično delo, s obzirom da se, znači, pravna lica osnivaju radi obavljanja tačno određene (registrovane) delatnosti, a ne radi vršenja krivičnih dela.

Izloženo stanovište se, sa osnovom, opovrgava ukazivanjem na činjenicu da bi cilj osnivanja pravnih lica predviđen u čl. 2 stav 1. Zakona o privrednim društvima, izgubio značaj ako bi se iz njega izvlačio zaključak o nemogućnosti krivične odgovornosti pravnog lica. Ni izvršenje građanskih delikata ne spada u cilj osnivanja pravnih lica, pa se, ipak, građanska deliktna odgovornost ne dovodi u pitanje.

Pravilan odgovor na ovo pitanje nalazimo u nekim postojećim zakonskim rešenjima. Tako je u čl. 30. nemačkog Zakona o prekršajima predviđeno da je pravnim licima moguće izreći novčanu kaznu za prekršaj, ako su njihovi organi ili sa njima izjednačena odgovorna lica, učinili krivično delo ili prekršaj, kojim je pravno lice povredilo svoje dužnosti ili se pravno lice protivpravno obogatilo, ili je moglo da se protivpravno obogati. Italijanski krivični zakonik u čl. 197. predviđa neku vrstu subsidijarne krivične odgovornosti pravnih lica za krivična dela, s obzirom da u slučaju da odgovorno lice, u pravnom licu osuđeno za krivično delo, učinjeno u korist pravnog lica, ne plati novčanu kaznu, tu kaznu će biti dužno da plati pravno lice. Iako je ovde primerenije govoriti o građanskoj (civilnoj) obavezi, ipak se u italijanskoj doktrini nalaze stavovi da se i tu, u stvari, radi o autonomnoj odgovornosti pravnih lica, što bi je u većoj meri približilo krivičnopravnoj sankciji.

Slične odredbe nalazimo i u čl. 21. i 22. španskog Krivičnog zakonika, kao i u čl. 3. stav 2. portugalskog Zakona o privrednom krivičnom pravu iz 1984. godine.

Najeklatantniji primer pravilnog rešenja kojim se osporavaju iznete primedbe koje se odnose na povredu cilja osnivanja pravnog lica izvršenjem krivičnog dela, nalazimo u čl. 3. Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela Hrvatske, s obzirom da je u njemu utvrđeno: „Pravno lice kazniće

se za krivično delo odgovornog lica ako se njime povređuje neka dužnost pravnog lica ili je njime pravno lice ostvarilo i trebalo ostvariti protivpravno imovinsku korist za sebe ili drugoga”.

Zbog svega iznetog, proizilazi prihvatljiv zaključak da je bilo opravdano prethodno isticanje analogije između krivične i građanske deliktne odgovornosti.

Razlika između građanske i krivične odgovornosti, na iznetom planu, nije toliko velika s obzirom da uslovi za krivicu kod građanske i krivične odgovornosti podrazumevaju u suštini istovetno deliktну sposobnost odgovornih subjekata kao i kod krivične odgovornosti. S obzirom da se pravnim licima takva sposobnost priznaje za građanske delikte, nema bilo kog opravdanog razloga da se takva sposobnost ne prihvati i za delikte u oblasti krivičnog prava.

U prilog krivične odgovornosti pravnih lica bi se mogli izvesti sledeći zaključci:

Pravna lica imaju svoju volju

Pravna lica imaju svoju volju. Ona se može zasnivati na kolektivnoj odluci svih članova pravnog lica, na odluci većine njegovih članova (kvorum) ili na odluci pojedinih fizičkih lica kao organa koji predstavljaju pravno lice.

Deliktна sposobnost pravnih lica je drukčije regulisana nego njihova pravna i poslovna sposobnost. Ograničenja koja pravna lica imaju u pogledu svoje pravne i poslovne sposobnosti nemaju značaja za njihovu deliktну sposobnost. Njihova deliktна sposobnost postoji bez obzira na ograničenja koja imaju u pogledu svoje pravne i poslovne sposobnosti.

Pravna lica odgovaraju za štetu koju učine njihovi organi, radnici i druga lica koja za njih obavljaju određene poslove. U našem pravnom sistemu status pravnih lica imaju države, opštine, preduzeća, privredna društva, banke, fondovi, političke i druge organizacije i udruženja itd.

Prema ZOO odgovornost za štetu može biti ugovorna ili deliktна. Za našu raspravu je bitna samo deliktна odgovornost. ZOO poznaje i uređuje više vrsta deliktne odgovornosti: odgovornost po osnovu krivice ili subjektivna odgovornost; odgovornost za drugoga; odgovornost privrednih društava i preduzetnika za štetu prema trećim licima; odgovornost pravnih lica za štetu koju prouzrokuju njihovi organi; odgovornost za opasne stvari i opasne delatnosti ili objektivna odgovornost; odgovornost po osnovu pravičnosti i odgovornost u posebnim slučajevima.

Za naše razmatranje o odgovornosti pravnih lica za krivična dela je od naročitog značaja okolnost da i u građanskom pravu postoji deliktna odgovornost privrednog društva za štetu prema trećim licima, odgovornost pravnih lica za štetu koju prouzrokuju njeni organi i odgovornost za opasne stvari i opasne delatnosti.

Krivica

Krivica je odnos uračunljivog učinioca prema svome delu koje je hteo da učini ili koje je učinio iz nehata ili iz nepažnje. U našem pravnom sistemu postoje dva osnovna pojma krivice: krivičnopravni i građanskopravni.

Krivičnopravni ili subjektivni pojam krivice se zasniva na svesti i volji svakog konkretnog učinioca dela. Prema čl. 22. Krivičnog zakonika Srbije krivica postoji ako je učinilac u vreme izvršenja dela bio uračunljiv i postupao sa umišljajem, a bio je svestan ili je bio dužan i mogao biti svestan te okolnosti.

Krivično delo je učinjeno sa krivicom iako je počinilac postupao iz nehata, ukoliko to zakon to izričito predviđa.

Umišljaj može biti direktni ili eventualni, a nehat svesni ili nesvesni. Njihova obeležja su data u čl. 25. i 26. Krivičnog zakonika Srbije.

Važećim ZOO građanskopravni ili objektivni pojam krivice nije bliže određen. Prema čl. 158. toga zakona krivica postoji kad je štetnik prouzrokovao štetu namerno ili iz nepažnje. Definicija namere i nepažnje nije data. U teoriji i praksi postojanje namere se utvrđuje na osnovu istih elemenata na osnovu kojih se utvrđuje umišljaj u krivičnom pravu. Učinilac mora biti svestan posledica svoga dela, odnosno nastupanja štete i mora hteti ili bar pristati na njeno nastupanje.

Namera se utvrđuje na osnovu konkretnih elemenata, dakle svesti i volje konkretnog učinioca štete. Ona se ne može utvrđivati na osnovu apstraktnih merila.

Nepažnja može biti obična i krajnja ili gruba nepažnja. Obe se utvrđuju na osnovu apstraktnih merila. Uzor ponašanja predstavlja ponašanje prosečnog čoveka, odnosno dobrog domaćina. U praksi takav čovek ne postoji, on se samo zamišlja. U pitanju je standard nekog ponašanja.

Prema tome, da zaključimo i na planu volje, svesti i krivice, nalazimo da su ovi elementi istovetni, kako na planu građanske, tako i na planu krivične odgovornosti pravnih lica.

Inače, u traženju odgovora na postavljeno pitanje u uvodu najbolji način je da se sagleda definicija pravnog lica kao mogućeg subjekta odgovornosti za

krivično delo, kako je ista data u inicijalnom aktu koji je poslužio, kao takav, zakonodavcima svih zemalja EU i van nje prilikom utvrđivanja u zakonima ove vrste odgovornosti, a to znači uvid u preporuku br. R(88)18 Komiteta ministara članicama Evropske unije u vezi odgovornosti preduzeća koja imaju status pravnog lica za prestupe učinjene u poslovanju³⁶.

Potvrdu već iznetog da država ne može biti subjekt krivične odgovornosti nalazimo, pre svega, u Preporuci Br. R(88)18.

Naime, već iz samog naslova Preporuke da se zaključiti da se ona odnosi isključivo na odgovornost preduzeća koja imaju status pravnog lica, s tim da je za mogućnost uspostavljanja te odgovornosti neophodno ispunjenje još jednog uslova koji govori o tome da se takva odgovornost može uspostaviti samo za krivična dela koja su učinjena u poslovanju preduzeća – pravnog lica, znači u okviru registrovane delatnosti. Znači samo preduzeća mogu da odgovaraju za krivična dela, što *argumentum a contrario*, znači da država, drugi državni organi i lokalne (regionalne) jedinice samouprave ne mogu da budu subjekti te odgovornosti. Ovakav stav je u Preporuci obrazložen tako što je utvrđeno da porast privrednog kriminala podvukao je problem izvođenja pred lice pravde odgovorne za izvršenje prestupa u vezi sa privrednim poslovanjem. Veliki deo ovih prestupa je izvršen u poslovanju preduzeća. Vrlo složena upravljačka struktura preduzeća često otežava, ukoliko nije nemoguće identifikovanje lica koja su zaista odgovorna za izvršenje prestupa. Čak i kada je moguće odrediti organ u preduzeću kao stvarnog izvršioca prestupa, nije moguće direktno dokazati da je viši upravljač umešan u izvršenje prestupa. Nadalje, svaki prestup može biti rezultat različitih odluka, radi i propusta, čak i ako odgovara opštem etosu, proizveden od strane upravljača u preduzeću. U ovim slučajevima, nemoguće je držati bilo koga odgovornim, čak i da je to moguće, stvarna odgovornost može biti mnogo različitija. Sankcija prema pojedincu može, u takvim slučajevima, biti takva da ne zastrašuje dovoljno preduzeće od daljeg vršenja prestupa, niti da podstiče upravni odbor ili članove preduzeća da reorganizuje nadzornu strukturu. Kako bi se prevazišle ove teškoće, zakonodavstva mnogih evropskih zemalja tragala (želela) su da uvedu da je preduzeće samo po sebi krivično odgovorno.

U tački 17. Preporuke se decidirano određuje da: „se principi Preporuke primenjuju samo na preduzeća koja obavljaju privrednu delatnost. Preporuka se ne primenjuje na lica koja obavljaju državne funkcije ili su snabdevena nezavisnim moćima *de iure imperii*.”

³⁶ Usvojena od Komiteta Ministara 20. oktobra 1988. godine.

Izneti stavovi Preporuke su u potpunosti prihvaćeni i u mnogobrojnim konvencijama donetim u Evropskoj uniji. Navešćemo samo neke od njih: Konvencija o transnacionalnom organizovanom kriminalu u okviru Ujedinjenih nacija doneta 2000. godine; Konvencija o zaštiti životne okoline putem krivičnog prava iz 1998. godine (član 9.); Krivično pravna konvencija o korupciji iz 1999. godine (član 18.); Konvencija o kibernetском kriminalu iz 2001. godine (član 12.); dalje Konvencija Saveta Evrope o zaštiti prirodne okoline iz 1996. godine. Zatim Konvencija Saveta Evrope o pranju, otkrivanju, zadržavanju i oduzimanju protivpravne imovinske koristi, stečene krivičnim delom i o finansiranju terorizma iz 2005. godine. Valja ukazati i na program akcije protiv korupcije Saveta Evrope iz 1996. godine usmeren ka utvrđivanju krivičnih dela korupcije učinjenih u ime i za račun pravnog lica. Zatim Konvencija o zaštiti finansijskih interesa Evropske unije iz 1995. godine; Prvi protokol o korupciji koji se odnosi na nacionalne i evropske službenike iz 1996. godine i Drugi protokol o krivičnoj odgovornosti pravnih lica za pranje novca iz 1997. godine, kao i dodatni Protokol Konvenciji o zaštiti finansijskih interesa Evropske unije iz 1995. godine koja je u celini u drugom poglavlju namenjena odgovornosti pravnih lica za krivična dela na štetu Evropske unije. Takođe treba imati u vidu i Corpus iuris iz 1995., 1996. i 2000. godine. Posebno treba imati u vidu Zelenu knjigu o krivično pravnoj zaštiti finansijskih interesa službe Evropskog javnog tužioca iz 2001. godine. Sa uređenjem odgovornosti pravnih lica u Corpusu iuris i Zelenoj knjizi možemo zaključiti da se ovim aktima pristupilo intenziviranju uvođenja krivične odgovornosti pravnih lica, što se ogleda u činjenici da je takva odgovornost utvrđena ne samo u slučaju izvršenja krivičnog dela od strane odgovornog lica na rukovodećem položaju, već i na osnovu propuštanja dužnog nadzora ukoliko je zbog tog propuštanja došlo do izvršenja krivičnog dela od strane bilo kog odgovornog lica u pravnom licu.

Svi navedeni pravni akti znači preporučuju uvođenje krivične odgovornosti pravnih lica u nacionalna krivična zakonodavstva zemalja članica Evropske unije.

Takav je slučaj i sa Drugim protokolom o krivičnoj odgovornosti pravnih lica za pranje novca iz 2002. godine koji se zalaže upravo za uvođenje u nacionalna zakonodavstva odgovornosti pravnih lica u obliku privrednih društava koji su privredni subjekti i kao takvi fiskalni obveznici i korisnici proračuna Evropske unije u slučajevima koji su inače i najčešći da njihova odgovorna lica za njihov račun prevalnim radnjama prisvajaju budžetska sredstva Unije. Zato Protokol zahteva, da države članice uvedu odgovornost pravnih lica koja ide za krivična dela prevare, aktivne korupcije i pranja novca

na štetu finansijskih interesa Unije krivična odgovornost pravnih lica pasivne korupcije je isključena, jer ista mogu da učine službenici države članice ili Unije kojima se kao pravnim licima sa priznatim javnim ovlašćenjem ne može pripisati krivična odgovornost. To proizilazi, takođe, iz pojma „pravnog lica” koji se u Protokolu definiše kao svaki onaj entitet, koji ima takav status s obzirom na nacionalno pravo, koji se za njih upotrebljava, nasuprot države i drugih javnih organa u izvršavanju državnih nadležnosti i javnih međunarodnih organizacija.

Preporuka Br. R(88)18 predviđa da se njene odredbe primenjuju na privatna ili javna Preduzeća koja obavljaju ekonomsku aktivnost što većina zakonodavstava zemalja članica Evropske unije, prihvata³⁷

Krivično pravna konvencija o korupciji iz Strazbura od 1999. godine takođe daje pojam pravnog lica tako što pod njim shvata svaki organ koji uživa taj status prema državnom zakonu, osim države ili drugih javnih tela koja vrše državnu vlast kao i međunarodnu organizaciju.³⁸ U krivičnom pravu, još od Nimberških principa, država ne može biti aktivni subjekt krivičnog dela. Sve države koje su donele posebne zakone o odgovornosti pravnih lica već u prvim članovima (osnovne odredbe), po uzoru na franciski Code penal, isključuju odgovornost države i lokalne samouprave: Republika Slovenija (čl.2.), Republika Hrvatska (čl.6.), Federacija Bosne i Hercegovine u Krivičnom zakonu izuzima Bosnu i Hercegovinu, Federaciju, Republiku Srpsku, Distrikt Brčko, kanton, općinu i mesnu zajednicu (čl.126.).

Prema tome, u svim do sada donetim zakonicima u Evropi o odgovornosti pravnih lica za krivična dela isključena je mogućnost ustanovljenja države za krivična dela.

Ovakvo rešenje, samo da pomenemo, istorije radi, bilo je ugrađeno i u odredbu stava 2 člana 6. Zakona o privrednim prestupima prema kojoj država, državni organi, jedinice lokalne samouprave i mesne zajednice nisu bile odgovorne za privredni prestup što je na određeni način uneto i u odredbu člana 2. stav 1 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Slovenije i na istovetan način u odredbu člana 3. stav 1 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Srbije i isto tako u odgovarajuće odredbe Krivičnog zakona

³⁷ Ilić, P. Goran (2007). *Odgovornost pravnih lica kao predmet (posebnog) krivičnog zakonodavstva*, Zlatibor –Beograd, izd. Intermex, str. 206.

³⁸ Time je predviđeno da, iako postoje dileme, u građanskom pravu preovlađuje stav da se država smatra posebnim pravnim licem (u pravna lica javnog prava spada pre svega država: D. Stojanović, (1996). *Uvod u građansko pravo*, Beograd, str. 128; Sistemom autopriznanja jedino država stiče pravni subjektivitet već organizovanjem i bez ičijeg priznanja, jer njen status pravnog lica nema ko da prizna; Stanković D., Vodenelić, V.: op.cit., str. 92.

Federacije BiH, BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko, kao i u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Crne Gore.

Francuska, kao najdosledniji zagovornik sentence *societas delinquere non potest* utvrdila je 1992. godine u svom novom Krivičnom zakoniku³⁹ u članu 121-2 krivičnu odgovornost pravnih lica s tim što je u potpunosti isključena krivična odgovornost države što je i prihvatljivo jer proizilazi iz logičke premise da država ne može samu sebe da kažnjava i drugo da bi takvo kažnjavanje bilo suprotno podeli vlasti u državi na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Preme odredbi člana 121-2 stav 2 Code penal Francuske „proizilazi da: ipak, teritorijalni kolektiviteti i njihove grupacije su krivično odgovorni samo za krivična dela učinjena u obavljanju aktivnosti koje mogu biti predmet konvencija delagacija javnih službi.” Tako bi na primer i opština mogla odgovarati za krivično delo učinjeno, primera radi, u javnom prevozu učenika škola, pri prevozu smeća i pri snabdevanju građana vodom.⁴⁰ Takođe je i po francuskom pravu kažnjavanje teritorijalnih jedinica kao i svih drugih javno pravnih organa, političkih stranaka i sindikata, isključeno s obzirom da ih nije moguće ukinuti i da ih nije moguće sudski nadzirati (drugi stav člana 131-39, francuskog Krivičnog zakonika).

Francusko rešenje se čini prihvatljivije od rešenja navednih u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Slovenije, Srbije, Federacije BiH, BiH, Republike Srpske, Distrikta Brčko i Crne Gore prema kojem je odgovornost jedinica lokalne samouprave potpuno isključena. Odgovornost jedinica lokalne samouprave valjalo bi isključiti samo onda, kada bi se radilo o delatnosti, s kojom se ispunjavaju javna ovlašćenja. Drugim rečima, u tim slučajevima bi kriterijum odvajanja krivične i nekrivične delatnosti nalazili u odgovoru na pitanje da li te jedinice lokalne samouprave postupaju *iure imperii* ili *iure gestionis*, kao što je to poznato u trgovinskom pravu u francuskoj literaturi pojedini autori idu još korak dalje u pogledu rečenog, predlogom, da bi pod istim uslovima morala i odgovarati država, s obzirom, da po njihovom mišljenju, može takođe i ministarstvo u nekom zasebno pravnom delovanju učiniti krivično delo.⁴¹

Čini se, da bi takvo rešenje, uprkos svemu, bilo unekoliko preterano, s obzirom da se ne zna kakve krivične sankcije bi se državi, u tom slučaju, mogle izreći. Novčana kazna, kao kazna koja se najčešće izriče pravnim licima, bi se zbog prelivanja iz jedne u drugu proračunsku stavku pokazala besmislenom. Zato je rešenje u svim navedenim zakonima o odgovornosti pravnih

³⁹ Nouveau code penal, Mode d'emploi, Paris, 1992.

⁴⁰ Prim. Desportes / Le gunehec, Le Nouveau Droit Penal, Tome 1, Paris, 1997., str. 465.

⁴¹ Prim. Desportes / Le gunehec, Le Nouveau Droit Penal, Tome 1, Paris, 1997., str. 444.

lica za krivična dela, da država ne može ni u kom slučaju biti odgovorna za krivično delo prihvatljivija.⁴²

Valja ukazati i na to da je prema članu 28a. stav 3 Krivičnog zakonika Makedonije⁴³ utvrđeno da po toj odredbi koja nosi podnaslov „krivična odgovornost pravnih lica” predviđena krivična odgovornost pravnih lica sa isključenjem krivične odgovornosti države za krivična dela.

Isključenje odgovornosti Republike Srbije i drugih državnih organa za krivično delo

Član 3. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Srbije

Isključenje i ograničenje odgovornosti

Član 3.

Republika Srbija (u daljem tekstu: Republika), autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave, odnosno državni organi i organi autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave ne mogu odgovarati za krivično delo.

Druga pravna lica kojima je zakonom povereno vršenje javnih ovlašćenja ne mogu odgovarati za krivično delo učinjeno u vršenju javnih ovlašćenja.

U članu 3. su taksativno nabrojana pravna lica, počev od Republike Srbije, koja ne mogu da budu subjekti odgovornosti za krivična dela.

U članu 6. Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela Hrvatske⁴⁴ je utvrđeno: „jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave mogu se kazniti samo za kaznena dela koja nisu počinjena u izvršavanju javnih ovlasti.”.

Ovakvo rešenje, implicitno, proizilazi i iz rešenja sadržanog u članu 3. Zakona s obzirom da je isključena odgovornost **za krivična dela učinjena u vršenju javnih ovlašćenja**, iz čega proizilazi da ukoliko navedena pravna lica učine bilo koje krivično delo van vršenja javnih ovlašćenja takva pravna

⁴² Novoselec Petar, Temeljne pretpostavke za odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja, Pravnik, Ljubljana, let. 56/01, str. 360

⁴³ Zakonot o izmenuvanje i dopolnuvanje na Krivičniot zakonik *Slučben vesnik na RM*, br. 19/04

⁴⁴ *Narodbe novine* br. 151/03

lica mogu biti subjekti odgovornosti za krivična dela kao i sva druga pravna lica.

Rešenje da Republika Srbija i druga pravna lica, bliže navedena u stavu 1 člana 3., ne mogu da odgovaraju za krivična dela, ne upućuje na bilo kakav privilegium civitatis. Naime, odgovornost države, iako je ona u principu, istorijski posmatrano najstarije poznato pravno lice, nije moguće uključiti u koncept odgovornosti koji važi za sva druga pravna lica na koja se odnosi Zakon. Pre svega, kod države se ne pretpostavlja da bi krivično delo koje bi učinio neki njen predstavnik u njeno ime, za njen račun ili u njenu korist moglo proizilaziti iz njenih posebnih unutrašnjih interesa. U najkraćem, krivična dela koja bi učinili predstavnici države, predstavljala bi isključivo njihovo lično delo, bez predviđanja materijalne koristi za državu. Ukoliko bi se u pogledu odgovornosti za krivična dela htela uvrstiti kao pravna lica i autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, onda bi se u tom slučaju poremetili odnosi koji postoje između tri oblasti koje čine državnu vlast, znači između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Ovakvo rešenje proizilazi još i iz antičkog prava koje u pogledu države nije videlo drugačije rešenje od rešenja sadržanog u sentanci: *Universitas delinquere nequit*. Takođe, ukoliko bi se uspostavila odgovornost države takvo rešenje bi bilo neodgovarajuće i zbog toga, što bi bilo nerealno očekivati da država sama sebe kažnjava. Iako Zakon to izričito ne uređuje eksplicitno iz navedenog rešenja bi se dalo osnovano zaključiti da je takođe isključena odgovornost stranih država za krivična dela jer bi suprotno rešenje bilo neprimereno priznavanju suvereniteta po međunarodnom pravu.

U jednom delu teorije međunarodnog javnog i međunarodnog krivičnog prava javljaju se shvatanja da u oblasti izvršenja najtežih krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog ratnog prava, kao što su ratni zločini i zločini protiv čovečnosti, i država treba da snosi krivičnu odgovornost.⁴⁵

Ta druga pravna lica navedena u članu 3. stav 2 Zakona su ona pravna lica koja su predviđena u članu 2. Zakona o upravnom postupku⁴⁶ koji glasi: „po ovom zakonu dužni su da postupaju i preduzeća i druge organizacije kada u vršenju javnih ovlašćenja koja su im poverena zakonom rešavaju, odn.kad obavljaju druge poslove iz člana 1. ovog zakona.” Znači i ova pravna lica ne mogu biti subjekti odgovornosti za krivična dela, ali samo u pogledu delatnosti koju vrše u skladu sa datim im javnim ovlašćenjima.

⁴⁵ Vučinić, Z., (1999). Krivična odgovornost države u međunarodnom pravu, Sl. list SRJ, Beograd, str. 127–132

⁴⁶ Sl. list SRJ, br. 33/97 i 31/01

To znači da se odgovornost za krivična dela može ustanoviti samo na preduzeća (korporacije). Navedenu preporuku su počev od francuskog zakonodavca sledili zakonodavci gotovo svih zemalja članica EU, ali i zemlja kandidata za prijem u Evropsku uniju.

U svim međunarodnim konvencijama je, takođe, predviđena odgovornost pravnih lica-preduzeća (korporacija), a isključena je mogućnost odgovornosti države i drugih državnih organa za krivična dela.

Interesantno je da zakon ne sledi dobro rešenje iz člana 6. stav 3 Zakona o privrednim prestupima⁴⁷ koje glasi: „Propisom kojim se određuje privredni prestup može se predvideti da za određeni privredni prestup odgovara odgovorno lice u organu društvenopolitičke zajednice, drugom državnom organu ili mesnoj zajednici.” Ovakvo dobro rešenje je, navodimo samo primera radi, uspešno ugrađeno u čl. 2. stav 2 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Republike Slovenije i u član 126. stav 3 Zakona pod istim nazivom Federacije BiH.

Zaključna razmatranja

Sa zadovoljstvom možemo konstatovati da su u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela vrlo dobro i adekvatno definisani pojmovi pravnog i odgovornog lica kao mogućih subjekata odgovornosti za krivična dela.

Možda se, pri tom, moglo postupiti i nastavljanjem dobre prakse koja je proizlazila iz odredbe člana 6. stav 3 Zakona o privrednim prestupima kako bi se u Zakonu odredilo da se za određena krivična dela može predvideti da odgovara i odgovorno lice u državnim organima i organima autonomne pokrajine i jedinicama lokalne samouprave.

Isto tako, bilo je moguće da se kao što je to učinjeno u odredbi člana 2. stav 2 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Slovenije, da za pravna lica koja ne potpadaju pod pojam Republike i lokalne samouprave kao pravnih lica može Zakon odrediti da su za određena krivična dela odgovorna sva ili samo neka pravna lica.

⁴⁷ Objavljen *Sl. Listu SFRJ* br. 4/77 od 4.1.1977. godine. Stupio na snagu 1.7.1977. godine

Miroslav Vrhovšek

Professor Emeritus, Business Academy, Novi Sad, Academic Advisor

***Which legal and responsible entities may
be held responsible for crimes?******A b s t r a c t***

We can conclude that a new Law on Responsibility of Legal Entities for Crimes defines in an adequate manner the notions of legal entity and responsible person as those responsible for crimes.

Maybe it could have been proceeded with a good practice of implementation of article 6 paragraph 3 of the Law on Commercial Crimes, so as the new Law could have prescribed that responsible person within state organ, organs of autonomous province and within units of local self-government may be held responsible for certain crimes.

In addition to this, it was also possible, as it has been in article 2 paragraph 2 of the Law on Responsibility of Legal Entities for Crimes in Slovenia, that for those legal entities that do not fall within the notion of the Republic and local self-government as such, that the Law prescribes that they are subject to criminal responsibility for certain crimes.

Key words: legal entity, legal entity as a subject of criminal responsibility, responsible person, responsible person as a subject of criminal responsibility.

Literatura

1. Čejović, B., (2004). Princip nullum crimen, nulla poena sine lege u međunarodnom i domaćem krivičnom zakonodavstvu, Uvodno izlaganje na međunarodnom naučnom skupu na temu; Primena međunarodnih krivičnih standarda u nacionalnim zakonodavstvima, Beograd, Intermex
2. Bavcon, (1996). Individual–und Kollektivverantwortung im Strafrecht–Internationales Kolloquium (Tegernsee/ Deutschland, 1-3. Jula 1996), Referat, u: Eser/Huber/Cornils (Izd), Einzeverantwortung und Mitverantwortung im Strafrecht
3. Stojanović, D., (1996). Uvod u građansko pravo, Beograd
4. Ilić, P. Goran, (2007). Odgovornost pravnih lica kao predmet (posebnog) krivičnog zakonodavstva, Zlatibor –Beograd, Intermex

5. Šinkovcek, J., Pravna oseba, „Podjetje in delo”, Ljubljana, št. 3/1994.
6. Vasiljević, M., (2004). Vodić za čitanje Zakona o privrednim društvima, Beograd
7. Ivanjko, Š., Kocbek, M., (1996). Pravo družb, Statusno gospodarsko pravo, Časopisni zavod Uradni list R. Slovenije, Ljubljana
8. Stojanović, Z., (2005). Krivično pravo opšti deo, XI izdanje, Beograd
9. Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 97/2008.